

۱۱۸۹۹۱۸

برخی بررسی‌ها پیرامون جهان بینی‌ها

و

جنبش‌های اجتماعی در ایران

www.ketab.ir

نوشته: احسان طبری

مصحح: عزیزالله علیزاده

سرشناسه	طبری، احسان، ۱۲۹۵-۱۳۶۸.
عنوان و نام پدیدآور	برخی بررسی‌ها پیرامون جهان‌بینی‌ها و جنبش‌های اجتماعی در ایران / نوشته احسان طبری؛ مصحح عزیزالله علیزاده
مشخصات نشر	تهران: فردوس، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	ص: ۷۲۰.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۳۲۰-۵۵۸-۴ :
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	(فهرست‌نویسی پیش از انتشار)
موضوع	جنبش‌های اجتماعی - ایران - تاریخ.
موضوع	فلسفه ایرانی.
موضوع	اسلام -- ایران -- تاریخ.
شناسه افزوده	علیزاده، عزیزالله، ۱۳۵۰ - ، مصحح.
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۴ ط ۹ ق / ۱۱۳ DSR
رده‌بندی دیویی	۹۵۵ / ۰۰۴۵ :
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۷۱۳۴۲ :
تاریخ درخواست	۱۳۹۴/۰۷/۰۱ :
تاریخ پاسخگویی	۱۳۹۴/۰۰/۰۴ :
کد پیگیری	۳۹۶۹۹۵ :

انتشارات فردوس
خیابان دانشگاه، کوچه میترا، شماره ۷، واحد ۱، تلفن ۶۶۴۶۹۳۳۸ - ۶۶۴۱۸۸۳۹

برخی بررسی‌ها پیرامون جهان‌بینی‌ها و جنبش‌های اجتماعی در ایران

احسان طبری

مصحح: عزیزاله علیزاده

نوبت چاپ: چهارم / ۱۴۰۱

تیراژ: ۶۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۲۰-۵۵۸-۴

هر گونه تجدید چاپ نقل و اقتباس، بدون اجازه کلی ممنوع است.

www.ferdosbook.com

انتشارات فردوس

۴۵۰/۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱۰		سر آغاز
۱۳		پیشگفتار
۱۷		پیشگفتار چاپ دوم
۱۸		ویژگی‌ها و دگرگونی‌های جامعه ایرانی در بویۀ تاریخ
۱۸		۱- مقدمه
۲۰		۲- ویژگی‌های جامعه ایرانی پیش از اسلام
۳۹		سخنان انگلس درباره جوامع خاور زمین
۳۹		۱- طرح مسأله
۴۲		۲- درباره عرب و اسلام
۴۵		۳- دولت، مالکیت و مسأله آبیاری در شرق
۴۹		۴- مسأله مالکیت خصوصی بر زمین در ایران
۵۶		۵- انگلس و میهن ما ایران
۶۱		در جست‌وجوی برخی مقولات اقتصادی در ادبیات کلاسیک ما
۶۱		طرح مسأله
۶۲		فقر و ثروت
۶۶		پول و قدرت اجتماعی آن
۷۳		کالا و بازرگانی
۸۱		کار و پیشه و مزد
۸۵		اقتصاد خانگی و روابط خرج و دخل
۸۷		ویژگی‌های جامعه ایران پس از اسلام
۸۷		بخش ۱
۹۶		بخش ۲
۱۰۸		دین، عرفان و جادو: عناصر مهم جهان‌بینی‌های ایرانی
۱۱۰		۱- جادو و علوم غریبه یا (لدنی)
۱۱۳		۲- مذهب و کلام
۱۱۵		۳- عرفان و صوفیگری
۱۱۷		۴- فلسفه ابده آلیستی
۱۱۹		نظری اجمال به سیر تفکر فلسفی در ایران
۱۱۹		۱- مدخل، اسلوب تحقیق
۱۲۵		۲- جهان‌بینی‌های ایرانی پیش از اسلام
۱۲۶		۱- مذهب
۱۳۱		۲- الحاد
۱۳۲		۳- فلسفه به معنای اخص
۱۳۴		۴- نظریات سیاسی و اخلاقی
۱۳۴		۳- جریان‌ات فکری و فلسفی پس از اسلام

۴. برخی بررسی‌ها پیرامون جهان‌بینی‌ها و جنبش‌های اجتماعی در ایران

۱۴۱	برخی منابع تحقیقی درباره جریانات فکری در ایران
۱۴۱	هدف این نوشته
۱۴۲	گروه اول: آثار خود فلاسفه و اندیشه‌وران ایران
۱۴۴	گروه دوم: آنچه که در قرون وسطی مؤلفین عرب و ایرانی نگاشته‌اند
۱۴۶	گروه سوم: آنچه که مؤلفین باختری درباره فلسفه ایران نوشته‌اند
۱۴۸	گروه چهارم: آنچه مؤلفین معاصر ایران و عرب نوشته‌اند
۱۵۰	اندیشه دیالکتیکی تضاد و نبرد ضدین در مزده‌یسنه
۱۵۰	۱- طرح مطلب
۱۵۱	۲- مزده‌یسنه و تضاد
۱۵۶	۳- اندیشه تضاد در مذاهب و جریانات فکری دیگر باستان
۱۶۱	۴- نتیجه
۱۶۲	آیین مهر
۱۶۳	۱- مهرپرستی آیینی است دیرین سال
۱۶۵	۲- ریشه مهر و ستایش آن در اوستا
۱۶۸	۳- گسترش و محتوی کیش مهر
۱۷۲	۴- مهر و خورشید
۱۷۴	۵- رد پای مهر در تاریخ ایران
۱۷۹	مصطلحات فلسفی و منطقی در زبان پهلوی
۱۷۹	۱- طرح مسأله
۱۸۲	۲- شیوه مطالعه در این بررسی
۱۸۳	۳- زبان پهلوی، چشم‌اندازی از تاریخ آن
۱۸۴	۴- برخی مختصات لکسیک زبان پهلوی
۱۸۸	۵- ترمینولوژی فلسفی و منطقی در زبان پهلوی
۱۸۹	(ا) نمونه‌هایی از مصطلحات هستی‌شناسی (انتولوژی) و اصطلاحات عمومی فلسفی
۱۹۵	(ب) تئوری معرفت (گنوسولوژی) منطق و گرامر
۲۰۱	(ج) برخی مصطلحات اتیک و استه‌تیک و روان‌شناسی
۲۰۴	۶- نمونه‌ای از بیان فلسفی در زبان پهلوی
۲۰۷	۷- نظری به لکسیک فلسفی دوران پس از اسلام در عربی و فارسی
۲۰۸	(ا) از آثار ابن‌سینا
۲۰۹	(ب) نمونه‌هایی از مؤلفین دیگر
۲۰۹	نتیجه
۲۱۱	تشکل جهان‌بینی رسمی دینی در آغاز ساسانیان
۲۱۱	۱- طرح مسأله
۲۱۵	۲- تسر
۲۱۷	۳- اردویراف
۲۱۸	۴- کرتیر
۲۲۲	۵- آذرباد مهرسپندان
۲۲۶	نتیجه

۲۲۸	مزدک بامدادان
۲۲۸	سرچشمه‌های اطلاع ما از مزدک و مزدکیان
۲۲۹	مختصری درباره وضع جامعه ایران در دوران جنبش
۲۳۳	جریان جنبش مزدک
۲۳۷	آیین مزدکی
۲۳۷	۱) آموزش نور و ظلمت
۲۳۸	ب) آموزش عدالت و برابری
۲۴۲	ج) آموزش بی‌آزاری و ریاضت
۲۴۲	منابع فکری آیین مزدک
۲۴۴	تجلیات بعدی اندیشه مزدک در ایران
۲۴۸	بزرگمهر بختگان، افسانه یا تاریخ
۲۴۸	۱- مدخل
۲۵۱	۲- تاریخ و افسانه درباره بزرگمهر
۲۵۴	۳- آثار بزرگمهر
۲۵۶	۴- شاهنامه و بزرگمهر
۲۵۸	۵- پایان کار بزرگمهر
۲۶۲	سخنی درباره اسلام و تشیع
۲۶۲	طرح مسأله
۲۶۳	خصلت جنبش اسلامی و علل پیدایش آن
۲۶۵	ایده‌نولوژی اسلامی و مشخصات آن
۲۶۹	تشعب در اسلام
۲۷۲	شیعه امامیه، ایده‌نولوژی آن
۲۷۸	نقش تشیع در تاریخ ایران
۲۸۱	ابوالعلاء و اسلام
۲۸۴	یک شخصیت شگفت مرموز: سلمان پارسی (روزبه پورمرزبان)
۲۹۲	شمه‌ای درباره زندگی و آثار یکی از بزرگ‌ترین نوابغ ایرانی: ابن مقفع
۳۰۰	زنداقه
۳۰۰	۱- طرح مسأله
۳۰۲	۲- منابع تاریخ زنداقه
۳۰۳	۳- محتوی واقعی کلمات زندیق و زندقه
۳۰۴	۴- نبرد خلفاء با زنداقه
۳۰۶	۵- یادی از برخی زنداقه
۳۱۰	بابک خرم‌دین
۳۱۰	بخش ۱
۳۱۲	بخش ۲
۳۱۵	بخش ۳
۳۱۷	بخش ۴
۳۱۹	بخش ۵

۳۲۳	جنبش زنگیان در قرن سوم هجری
۳۲۳	مقدمه
۳۲۳	بردگی در کشورهای خلافت عرب
۳۲۵	صاحب‌الزنج و شخصیت وی
۳۲۹	جریان مبارزه زنگیان با خلافت
۳۳۲	مقام تاریخی جامعه‌شناسی فارابی
۳۳۲	طرح مسأله
۳۳۴	نظریات جامعه‌شناسی فارابی
۳۳۶	افلاطون و جامعه کامل
۳۳۸	قدیس اوگوستین و مدینه الهی
۳۳۸	وجه شباهتی بین فارابی و اسپنسر
۳۴۰	نتیجه
۳۴۲	یک دانشمند و یک پژوهنده بزرگ: ابوریحان بیرونی
۳۴۷	شک اسلوبی و آزمون‌گرایی در نزد متفکران پس از اسلام
۳۵۵	حدیث جبر و اختیار در نزد متفکران ما
۳۵۵	یک معضل کهن
۳۵۶	فالتیسیم و ریشه‌های معرفتی و مادی آن در دنیای قدیم (نمونه یونان و چین و ایران)
۳۶۰	نبرد جبریته یا مجتبره و قدریه
۳۶۳	نبرد بین معتزله و اشاعره در مسأله جبر و تفویض
۳۶۵	نظر شیعه و صوفیه در این مسأله
۳۶۷	ابن سینا و مسأله جبر
۳۷۰	مسأله جبر و اختیار در ادبیات فارسی
۳۷۳	حل مسأله جبر و اختیار از جهت دانش امروزی
۳۷۸	متکلمین و نقد فلسفه
۳۷۸	کلام و مراحل آن
۳۸۳	غزالی و فلسفه
۳۸۶	فخر رازی و فلسفه
۳۹۰	فلسفه لذت و مرگ در نزد خیام
۳۹۰	واژه‌ای چند درباره دوران و جهان‌بینی خیام
۳۹۴	کیش لذت
۳۹۵	۱) کیش لذت و یک پاپیروس مصری
۳۹۶	ب) کیش لذت در فلسفه هند
۳۹۸	ج) کیش لذت در فلسفه یونان
۴۰۰	فلسفه مرگ در نزد خیام
۴۰۴	اصول فقه و منطق دئونتیک
۴۰۴	۱- طرح مسأله
۴۰۵	۲- اصول فقه چیست؟
۴۱۰	۳- منطق دئونتیک و مباحث آن

۴۱۱	۴- برخی نتیجه‌گیری‌ها
۴۱۳	شمه‌ای درباره جنبش اسمعیلیه
۴۱۳	مقدمه
۴۱۴	منشاء پیدایش
۴۱۵	اصول و عقاید اسمعیلی
۴۱۷	سازمان
۴۱۸	اسلوب تبلیغ
۴۲۰	مراکز قدرت
۴۲۲	تروریسم
۴۲۳	جا و اهمیت تاریخی
۴۲۶	فلسفه نور و منابع تاریخی آن
۴۲۶	زندگی و مقام تاریخی سهروردی
۴۲۹	فلسفه نور
۴۳۵	منابع فلسفه نور
۴۳۶	(ا) منابع یونانی
۴۴۲	(ب) منابع ایرانی، هندی و عربی
۴۴۸	برخی نتیجه‌گیری‌ها
۴۵۱	طباغیان، دهریان و اصحاب هیولی
۴۵۱	درباره زادالمسافرین
۴۵۴	انتقاد ناصر از طباغیان
۴۵۷	انتقاد ناصر خسرو از دهریان
۴۶۲	دهریان کیانند؟
۴۶۵	انتقاد ناصر خسرو از اصحاب هیولی
۴۶۶	مسأله قدم هیولی
۴۷۰	اتمستیک رازی
۴۷۴	چند نتیجه‌گیری مهم
۴۸۰	ناصر خسرو: رزمنده، اندیشه‌مند و سخنور
۴۸۰	۱- درآمد
۴۸۲	۲- دوران تاریخی ناصر
۴۸۶	۳- مراحل زندگی ناصر
۴۹۴	۴- آثار ادبی، فلسفی و دینی ناصر
۴۹۶	۵- آفرینش ادبی ناصر
۵۰۲	۶- برخی مشخصات جهان‌بینی ناصر
۵۰۶	درباره زندگی و اندیشه جلال‌الدین محمد مولوی بلخی
۵۱۵	مولوی و تمثیل
۵۱۵	تمثیل یا آنالوژی
۵۱۶	شیوه تمثیل در نزد مولوی
۵۱۹	برخی تمثیلات فلسفی مولوی

سر آغاز

در مقال حاضر به دو نکته مبانی و اصول ماتریالیسم و جریان‌های چپ در ایران توجه خواهد شد و در همین راستا، نقدهایی که بر آنها وارد هست، بیان خواهد شد.

ماتریالیسم^۱، ماده‌گرایی، مادی‌گرایی به معنای گرایش به مکتبی است که ماده را حقیقت نهایی عالم می‌داند. این تفکر توسط پیر گاسندی (۱۶۵۵-۱۵۹۲) فیلسوف، منجم و ریاضیدان فرانسوی و توماس هابز (۱۶۷۹-۱۵۸۸) فیلسوف انگلیسی رواج یافت. ماتریالیسم، جهان و رفتار و اندیشه انسان را با فرآیند مادی تبیین می‌نماید. از این دیدگاه، واقعیات از امور مادی و تحولات آن منشأ می‌گیرند و بدان نیز باز می‌گردند. بنابراین آن را می‌توان به جبرگرایی اقتصادی نزدیک دانست. از نظر تاریخی، ماتریالیسم اشکالی مختلف یافته است. ماتریالیسم دیالکتیک (جدلی)، تحولات ماده و به تبع آن تحولات اقتصادی، اجتماعی و تاریخی انسان را تابع قوانین کلی دیالکتیک یعنی جدال اضداد می‌داند. در این جدال صورتی نو پدیدار می‌شود و جدل آن با ضد خود موجب بروز صورتی جدیدتر می‌گردد که در نتیجه آن کمیات به کیفیات تبدیل می‌شود. این اصطلاح مأخوذ از منطق دیالکتیک گئورگ ویلهلم فریدریش هگل (۱۸۳۱-۱۷۷۰) فیلسوف آلمانی است که دیالکتیک را به معنای ترکیب اضداد در جهان معنویات می‌دانست و کارل مارکس (۱۸۸۳-۱۸۱۸) جامعه‌شناس و اقتصاددان آلمانی آن را تصفیه و قوانینش را بر عالم ماده منطبق نمود و فردریک انگلس (۱۸۹۵-۱۸۲۰) فیلسوف و اقتصاددان آلمانی آن را به عنوان یک نظریه مطرح نمود.

ماتریالیسم به انواع تاریخی، فلسفی و دیالکتیک تقسیم می‌شود. وجه اشتراکشان آنست که همگی ماده را اصل همه چیز می‌دانند. مارکس در صدد بود تا از ماتریالیسم مطلق به دیالکتیک راه یابد زیرا شیوه‌های تولید و روابط اقتصادی را علت اساسی پدیده‌های سیاسی و اجتماعی بشمار می‌آورد. از قدما دیمقراطیس (دیمقراطیس، دمکریّت

۳۷۰-۴۶۰ ق.م) فیلسوف یونانی، رواقیون و پیروان اپیکور (۲۷۰-۳۴۱ ق.م) معلم و فیلسوف یونانی مادی‌گرا بودند. تئودور دزامی (۱۸۵۰-۱۸۰۳) سوسیالیست فرانسوی، ژوزف دیتسگن (۱۸۸۸-۱۸۲۸) کمونیست آلمانی، یاکوب ملشوت (۱۸۹۳-۱۸۲۲) فیلسوف و پزشک آلمانی، کارل فگت (۱۸۹۵-۱۸۱۷) طبیعی‌دان و طبیب آلمانی و لودویگ بوشنر (۱۸۹۹-۱۸۲۴) فیلسوف و پزشک آلمانی ماتریالیست بودند. در مقابل ایده‌آلیسم و مادی‌ناگرایی است.

در بحث از تشکیلات نیروهای چپ در ایران لازم است از گروه ۵۳ نفر، حزب توده ایران و نیروی سوم سخن به میان آورد:

۱- شاید بتوان گروه ۵۳ نفر که در دهه ۱۳۱۰ به رهبری تقی ارانی (۱۳/۶/۱۲۸۲-۱۴/۱۱/۱۳۱۸) شکل گرفت را از اولین گروه‌های کمونیستی ایران دانست. به فرمان رضاشاه پهلوی (۱۳۲۰-۱۳۰۴)، اعضای این گروه در سال ۱۳۱۶ دستگیر و در زندان قصر بازداشت شدند و ارانی در زندان مُرد.

۲- حزب توده ایران در ۱۳۲۰/۷/۱۰ با دبیری سلیمان میرزا اسکندری (۱۲۲۵-۱۳۲۲) شکل گرفت تا حافظ منافع کمونیست‌ها در ایران باشد.

۳- نیروی سوم به رهبری خلیل ملکی (۲۲/۴/۱۳۴۸-۱۲۸۰) در سال ۱۳۲۶ در ایران تشکیل شد. اعضای این حزب، نیروهای انشعاب‌یافته از حزب توده ایران بودند که به نظر جلال آل‌احمد (۲/۹/۱۳۰۲-۶/۱۸/۱۳۴۸) خواهان استقلال و عدم وابستگی حزب از حکومت شوروی بودند.

جریان‌های چپ با کمک شوروی و با مرام مارکسیستی - سوسیالیستی و لنینستی و بر اساس اندیشه‌های مارکس و ولادیمیر ایلیچ اولیانوف لنین (۱۹۲۴-۱۹۱۷) رهبر انقلاب کبیر روسیه در ایران شکل گرفتند.

مهم‌ترین دلایل شکست تفکرات چپ در ایران را می‌توان چنین برشمرد:

پپیچیدگی مفاهیم متون مارکسیستی و عدم درک آنها توسط توده‌های مردم، عدم آشنایی روستاییان ایران با اندیشه‌های مارکسیستی، وارداتی بودن اندیشه‌های چپ در ایران، تأثیرپذیری اندیشه‌های چپ از خارج، کژی‌های اخلاقی رهبران احزاب چپ در ایران، اختلاف سران حزب توده و عدم تحمل یکدیگر، اختلاف شدید شعارها با سیاست‌های عملی مارکسیستی، اختلاف روش‌های حکومتی و مرام سیاسی لنین با

استالین، آشکار شدن جنبه‌های منفی اصول حکومت استالین در شوروی، اعمال خشن و غیرقانونی حکومت‌های کمونیستی، شکست مرام مارکسیستی در شوروی و اروپای شرقی، شکست مرام مائوئیستی در چین، ضعف و زوال اقتصادی کشورهای بلوک شرق، تکیه بر جامعه شهری بجای توده‌های روستایی، ایجاد تفرقه بین روحانیون - رجال سیاسی و توده مردم، عدم اعتقاد عملی به سیاست نه شرقی نه غربی، وابستگی احزاب مارکسیستی به شوروی و عدم استقلال آنها، عدم حمایت عملی از نهضت‌های آزادی‌بخش از سوی رهبران شوروی، گرایش به مارکسیسم - لنینیسم بجای اعتقاد به مذهب و دین، گرایشات مذهبی و دینی مردم ایران، مخالفت با نظام دینی - مردمی جمهوری اسلامی ایران.^۱

گذشت زمان بطلان اندیشه‌ها و تحلیل‌های مادی‌گرایانه احسان طبری را به اثبات رساند و انتشار اندیشه‌های وی صرفاً به منظور آشنایی نسل جوان و دانشگاهی با تحلیل‌های انحرافی او از طریق منابع دست اول است.

شایسته است در انجام این مقال از جناب یاسینیان مدیر محترم نشر فردوس و سرکارخانم زهرا یاسینیان ناظر فنی چاپ سپاسگزاری نمایم که با همفکری ایشان اثر حاضر منتشر شد. دست‌مریزاد.

آستانه اشرفیه گیلان

بهار بارانی ۱۳۹۵

عزیزالله علیزاده

منابع و مأخذ:

- ۱- شناخت و سنجش مارکسیسم: احسان طبری، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸، ۴۹۸ صفحه؛
- ۲- شورشیان آرمانخواه (ناکامی چپ در ایران): مازیار بهروز، تهران: ققنوس، (چاپ سیزدهم)، ۱۳۹۲، ۳۶۸ صفحه؛
- ۳- فرهنگ تشریحی ایسم‌ها: عزیزالله علیزاده، تهران: فردوس، ۱۳۹۱، ۶۵۶ صفحه؛
- ۴- کژراهه: احسان طبری، تهران: امیرکبیر، (چاپ دوم)، ۱۳۶۶، ۳۷۶ صفحه.